

NOTITIE

Randvoorwaarden bij toepassing van zonnecollectoren op monumenten en in beschermde stads- en dorpsgezichten.

Zonne-energie in Nederland De voorgeschiedenis

Zonne-energie en zonnepanelen staan de laatste jaren sterk in de belangstelling in Nederland. Hoewel het product en de toepassing ervan bepaald niet nieuw zijn, is de brede aandacht ervoor dat wel. Via de overheid, energiebedrijven, installateurs en recent vooral ook het internet wordt kennis breed verspreid. Dit in het verlengde van een mix van zowel duurzaam beleid als consumentenbewustzijn. Een combinatie die de laatste tijd ook in landelijke energiebedrijfreclames steeds meer zichtbaar wordt.

Nederland kent al een ontwikkeling in de richting van Duurzaam Bouwen (DuBo) sinds 1987, wat betekent dat er al 25 jaar aan het onderwerp wordt gewerkt, zij het met wisselende intensiteit. De accenten voor het beleid vanuit overheid en energiebedrijven waren lange tijd sterk gericht op windenergie en grootschalige projecten. Aandacht voor de particulier in dit beleid kwam pas veel later, toen rond 2000 ook subsidies op zonnecollectoren werden ingesteld.

Terwijl dit beleid in andere landen sterk werd doorgezet, met name goed zichtbaar in Duitsland, werd rond 2005 het Nederlandse subsidiebeleid al zeer snel weer afgebouwd; de collector werd slachtoffer van zijn eigen succes binnen het kader van de rijksbezuinigingen. Monumenten als mogelijke afzetmarkt voor duurzaam beleid bleven steeds buiten deze ontwikkelingen: zonne-energie was lange tijd vooral een nieuwbouwonderwerp. Monumenten lagen als locatie tenslotte niet echt voor de hand.

De stand van zaken 2012

Duurzaam beleid in brede zin heeft inmiddels een vaste plaats gevonden in het beleid van de meeste gemeenten. Ecologie, verantwoorde waterhuishouding en afvalbeleid staan permanent op de agenda en bewegen zich in een steeds verder uitdijend beleidsmatig werkveld. En zonnecollectoren horen daar steeds meer bij. Daarvoor zijn een aantal oorzaken aan te wijzen:

- Collectoren zijn vaak al vergunningvrij, dus steeds eenvoudiger te plaatsen
- Collectortechnologie ontwikkelt zich de laatste jaren zeer snel
- PV-element is dun en eenvoudiger te plaatsen dan zware watergedragen collector
- Subsidiering is afgenomen maar de prijzen dalen inmiddels sterk
- Mede door internetmarketing zijn zonnecollectoren steeds meer in beeld

- Er is een duidelijke groei in nieuwe gebruiksmodellen: leaseconcepten, gezamenlijk inkopen van panelen tegen korting, panelen voor specifieke doelgroepen. Zelfs plaatsing op een andere locatie dan de eigen woning en van daar uit exploiteren kan onderdeel gaan worden van de mogelijkheden (experiment Nijmegen, mei 2012)
- De professionele markt bedient de grote schaal (teruglevermodellen als Duitsland)
- De particuliere markt zoekt het vooral in (op termijn) geld terugverdienen
- Het rendement van installaties stijgt en de terugverdientijd daalt richting de 12 jaar

Er zijn evengoed ook aspecten die verbetering behoeven. Zo blijft het opbrengstdeel van de installaties volledig afhankelijk van de ontwikkeling van de energieprijzen, blijken de installaties voor hun opbrengst gevoelig voor vervuiling, en is het dak lang niet in alle gevallen de enige of de beste locatie.

Naast Duurzaam Bouwen DuBo bestaat er nu ook DuMo, Duurzame Monumentenzorg, waarbinnen bij veranderingsprocessen rond erfgoed aangesloten wordt op duurzaamheid. Toch bleef het hoofdstuk collectoren bij en op beschermde objecten tot nu toe vrijwel geheel buiten alle bovengenoemde ontwikkelingen. Maar de vragen daarover worden intussen wel steeds vaker gesteld.

Zonnecollectoren bij niet-monumenten

Bij een niet monumentale context bestaan er al geruime tijd mogelijkheden voor collectoren. Een zonnecollector, geplaatst bij niet-monumenten en gelegen buiten een BSDG, is inmiddels ook al vergunningvrij * indien deze collector:

- Op een dakvlak geplaatst is **
- Geïntegreerd is uitgevoerd; geen omvormer en techniek los op dak
- Geplaatst ruim binnen het dakvlak, met hellingshoek gelijk aan dak
- Op plat dak geplaatst met afstand tot de rand groter dan montagehoogte collectoren

* De eigenaar moet wél zelf ook nog rekening houden met:
voldoende sterkte van de constructie en overig bouwbesluit (vooral bij watergedragen collector)
hinderfactoren (bijvoorbeeld schittering) voor de burelen (BW)
belemmering door groen: is niet altijd weg te nemen (kapvergunning)

** In de tuin of op een bijgebouw mag ook, mits lager dan 5 meter en binnen bestemmingsplan.

De geboden vrijheden leidden tot meer plaatsingen en uitgebreide, soms verrassende marketingcampagnes, maar tegelijkertijd ook tot de eerste praktijkvoorbeelden die de vraag oproepen of dit zo nu wel de bedoeling was.

Zonne-energie en erfgoed

Zonnecollectoren en erfgoed lijken tot op vandaag niet echt voor elkaar geschapen.

De contrastwerking van het materiaal, de technische uitstraling en het donker spiegelende glasvlak tasten het hoog gewaardeerde, keramische en gepatineerde kapbeeld sterk aan. Collectoren werden bij een vergunningsaanvraag dan ook vrijwel altijd negatief geadviseerd; de meeste monumenten verdragen immers geen beeldverstorende elementen als collectoren. Dat is vanuit een standpunt van behoud van erfgoedwaarden heel begrijpelijk, maar bezien vanuit het perspectief van een integraal duurzaam beleid steeds moeilijker uit te leggen. De burger ervaart het dan als volgt: *Duurzaamheid moet wel, maar mag (bij monumenten) niet !!*

De vraag is dan wat er eigenlijk voor verruimen van de mogelijkheden pleit en wat juist daartegen en wat per saldo een beleid conform de tijdgeest is.

Wat is er vóór collectoren in beschermde context te zeggen:

- Duurzaam beleid is lokaal én landelijk belang.
- Zonnecollectoren kunnen dat meer zichtbaar maken.
- Plaatsing is eenvoudig en kan goed reversibel zijn.
- Meestal nauwelijks verlies van historisch materiaal.

Wat is er tégen collectoren in beschermde context aan te voeren:

- Noodzaak voor plaatsing bij monumenten vaak niet echt aangetoond.
- Aantasting dakenlandschap en samenhang dakvlak is onvermijdelijk.
- Te sterk contrast door kleur en schitteringen is ongewenst.
- Er zijn nog geen DuMo producten die passen bij specifieke vraag.

Op grond van bovenstaande afwegingen heeft Dorp, Stad en Land naar mogelijkheden gezocht om te zien binnen welke condities zonne-energieoepassingen ook binnen beschermde stads- en dorpsgezichten en bij monumenten mogelijk gemaakt kunnen worden. Dit dan uiteraard wel binnen een duidelijk raamwerk van ruimtelijke en procedurele voorwaarden. De volgende uitgangspunten zijn hierbij van belang geweest:

- Duurzaamheid moet ook in een beschermde context mogelijk kunnen zijn.
- De helderheid en transparantie van het beleid voor de burger neemt daarmee toe.
- Het aantal vragen om afwijking van het gemeentelijk beleid kan afnemen.
- De aandacht van het landelijke en lokale beleid inzake Ruimtelijke Kwaliteit in algemene zin verplaatst zich steeds meer naar de openbare, zichtbare zijde.
- De huidige, lichte collectoren zijn in toenemende mate reversibel te plaatsen.
- Productinnovatie bij collectoren gaat snel maar dat geldt niet voor de aanpassing aan belangen vanuit het gebouwde erfgoed: deze zijn nog niet echt zichtbaar.
- Het langer wachten met beleid bij monumenten verliest daarmee haar legitimatie.

Op grond van het voorgaande heeft Dorp, Stad en Land de navolgende richtlijn ontwikkeld, om plaatsing van zonnecollectoren op monumenten en in beschermde stadsgezichten mogelijk te maken onder 7 basisvoorwaarden :

1. Nut & noodzaak aantonen
2. Plaatsing op andere locaties ook bekijken
3. Beeld vanuit openbare weg altijd ontzien
4. Uitvoering sober en reversibel
5. Begeleiding door erfgoeddeskundige
6. Maat en situering onder voorwaarden
7. Maatwerk blijft altijd uitgangspunt

Richtlijn planadvisering Zonnecollectoren en Erfgoed

Deze richtlijn is van toepassing op zonnecollectoren die werken met verwarming van water, evenals de Photo-Voltaische (PV-) zonnecollectoren/panelen. Het betreft 1 of meer panelen, hierna kortweg: (zonne)collector.

Beschermde stads- en dorpsgezicht

1. Plaatsing van een zonnecollector op een monument is vergunningplichtig in het kader van de Wabo (onderdeel monumenten) en de Monumentenwet (ook na 1 jan. 2012). Collectoren op overige panden binnen een beschermd stads- en dorpsgezicht zijn vergunningplichtig voor zover deze zichtbaar zijn vanaf de openbare weg. Voor andere energie-opwekkers zoals kleine windturbines is bij monumenten en binnen beschermde stads- en dorpsgezichten sprake van maatwerk in planadvisering.
2. Voor zonnecollectoren kan een planologisch kader of stelsel van regels in het bestemmingsplan zijn opgenomen; in dat geval volgt deze richtlijn het bestemmingsplan.
3. De zonnecollector is niet zichtbaar vanaf de openbare weg of geplaatst in historische tuin, park of boerenerf.
4. Voor de plaatsing geldt vervolgens:
 - a. In beginsel niet op of aan het monument zelf, plaatsing op een ondergeschikt plat dak of bijgebouw heeft de voorkeur boven plaatsing op een schuin dakvlak van de hoofdkap.
 - b. Bij monumenten op het onderdeel van de kap dat bouwtechnisch het minst kwetsbaar is (bij rijksmonumenten geldt dit als basis alleen voor de bouwcategorie C ('monumentaal flexibel')¹).
 - c. Indien a. en b. geen mogelijkheden bieden kan eventueel een andere locatie onderzocht worden; dit in overleg met en ter goedkeuring door de gemeentelijke monumentencommissie.

¹ Zie Handboek Duurzame Monumentenzorg p.18 (SBR, 2008). Dergelijke ingrepen zijn niet toegestaan op (rijks)monumenten de categorie A, voor categorie B ('museaal functioneel') is bijzonder maatwerk in advisering noodzakelijk. Een zeer waardevolle kapconstructie (qua originaliteit, ouderdom, bouw- en cultuurhistorische waarde) van een monument dat op zich behoort tot categorie A, leidt een aanvraag voor een zonnecollector tot bouwcategorie B. Daarbij worden dus zwaardere eisen gesteld, en is voor wat betreft de advisering bijzonder maatwerk noodzakelijk.

Nadere eisen voor Gemeentelijke monumenten en Rijksmonumenten:

(niet van toepassing op overig Beschermd Stads- en Dorpsgezichten)

1. Geen toepassing van zonnecollectoren op een Top-100 monument mogelijk.
2. Geen toepassing op naar de openbare ruimte gerichte dakvlakken.
3. De ingreep moet reversibel (omkeerbaar) zijn, en regulier onderhoud niet in de weg staan.
4. De ingreep moet gebaseerd zijn op voldoende cultuurhistorische en ruimtelijke analyse van het monument en zijn omgeving.
5. Alternatieve, monumentsparende oplossingen dienen ook onderzocht te zijn.
6. De dakconstructie moet het geheel kunnen dragen zonder versterkingen. Het dak moet zich in technisch goede staat bevinden.
7. Geen zonnecollectoren toepassen in het bovendakvlak van een mansardekap.
8. Eventuele wijzigingen van de kap moeten minimaal zijn, en op de plantekening zijn aangegeven. Dit betreft onder meer: constructieonderdelen, leidingdoorvoer en details van afdichting en doorbrekingen dak, opstelplaats overige installaties (bijvoorbeeld boiler). De bevestigingspunten van de zonnecollector moeten zoveel mogelijk overeenkomen met de bestaande constructie.
9. Het plan moet zich uitspreken over het onderhoud aan de zonnecollector, en de kap, en de voorzieningen daarvoor inzichtelijk maken. Te denken valt aan de zgn. Bereikbaarheid en Toegankelijkheid.
10. Het type dakbedekking kan eisen stellen:
 - a. Dakpannen: uitvoering in principe mogelijk.
 - b. Overige dakbedekking: maatwerk in planadvisering noodzakelijk.
 - c. Bijzondere (decoratieve) patronen in de dakbedekking mogen niet doorbroken worden.

Maat en plaats bij monumenten

Voor de te plaatsen collector geldt een maximale maat en gelden specifieke voorwaarden voor de situering en uitvoering. Deze worden hieronder per hoofdgroep weergegeven.

1. Maat binnen dakvlak

De collector vormt een gesloten vierhoekig vlak, over maximaal 1/3 van de lengte van het vrije dakvlak ter plaatse, gemeten inclusief ondergeschikte bestaande dakdoorbrekingen als schoorstenen en daklichten. Het dakvlak wordt hierbij in de bestaande situatie slechts beperkt onderbroken door daklichten, kapellen, antennes en schoorstenen.

Bij grotere dakkapellen (breder dan 1.20 meter) geldt alleen het resterende vrije dakvlak als de maatgevende lengte. Het geheel van bestaande dakdoorbrekingen inclusief de collector levert geen onrustiger dakvlak op dan voorheen; de wens voor een zonnecollector kan dus leiden tot sanering/integratie van overige dakdoorbrekingen.

2. Situering binnen dakvlak

De collector wordt vrij gehouden van beëindigingen van het dakvlak en toevoegingen op het dak.

De collector ligt tenminste:

- 1/4 van de lengte van het dak uit de voor- en/of achtergevel,
- 5 pannen onder de nok (bij minder dan 12 rijen pannen: 3),
- 2 pannen boven de goot (bij minder dan 12 rijen: 1),
- 3 pannen van dakdoorbraken, dakkapellen en schoorstenen,
- De voorziening ligt niet (gedeeltelijk) onder hoekkeper(s).

Indien er voldoende dakvlak resteert, wordt de collector zoveel mogelijk richting achtergevel en goot gepositioneerd.

3. Uitvoering

Bij plaatsing van de collector wordt maximaal rekening gehouden met het object en zijn monumentale waarden. Voor de uitvoering van de plaatsing geldt in ieder geval:

- De hellingshoek van de collector strookt met de hoek van het dakvlak.
- De collector wordt reversibel boven op de dakbedekking aangebracht.
- Bij de collector worden te lichte en te sterk reflecterende constructie-onderdelen (metaaldelen) en randprofielen zoveel mogelijk vermeden.
- De gehele installatie is in overeenstemming met Strategie 9 Nieuwe Installaties (Handboek Duurzame Monumentenzorg, p. 78 e.v.).
- De gehele installatie wordt door een met monumenten bekende installateur/aannemer aangebracht.

4. Indieningvereisten bij monumenten

De aanvraag gaat vergezeld van een duidelijke en volledig gemaatvoerde tekening en een complete fotorapportage van de situatie en het object binnen haar ruimtelijke context.

Bij de aanvraag wordt een schriftelijke motivering voor de plaatsing gegeven, en worden de ingrepen aan het monument in een korte werkschrijving duidelijk beschreven in plaats, omvang en materialisatie.

Een bouwhistorische datering van binnen de aanvraag betrokken dakvlak(ken) is onderdeel van de aanvraag.

De kleur van de rand van de collector maakt deel uit van de aanvraag.

Bij de aanvraag wordt een documentatie van het handelstype overlegd.

Disclaimer

Ondanks de zorgvuldigheid van deze richtlijn kunnen er altijd object- of locatiespecifieke omstandigheden bestaan waarom plaatsing van een zonnecollector niet aanvaardbaar kan zijn op een monument of binnen een beschermd stads- en dorpsgezicht. Deze ter beoordeling van de lokale monumentencommissie.

Daarnaast kunnen er vanuit het geldend bestemmingsplan planologische bezwaren bestaan, los van het gestelde in de Monumentenwet. Vooroverleg op dit punt met de betrokken gemeente wordt altijd aangeraden.

Dorp, Stad en Land, Rotterdam, 31 mei 2012